

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА
ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**ХЕРСОНСЬКИЙ ЩОДЕННИК «ХЕРСОНСКИЕ НОВОСТИ»
(1913 РІК: СТРУКТУРА, ЖАНР, ТЕМАТИЧНЕ
НАПОВНЕННЯ)**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студентка IV курсу 461
групи

Спеціальності 061 Журналістика
Освітньо-професійної (наукової)
програми Журналістика

Бойчук Дар'я Ігорівна

Керівник: доктор філологічних
наук, професор, Різун Володимир
Володимирович

Рецензент: кандидат наук із
соціальних комунікацій, доцент,
Орлова Наталя Василівна

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ	6
1.1. Історіографія та джерельна база дослідження.....	6
1.2. Передумови появи україномовних періодичних видань ..	11
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-ТЕМАТИЧНА ТА ЖАНРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ХЕРСОНСЬКОГО ЩОДЕННИКА «ХЕРСОНСКИЕ НОВОСТИ»	17
2.1. Висвітлення національно-культурної тематики на сторінках української преси 1913 року.....	17
2.2. Аналіз рубрик: зміст, структура, тематика випусків 1913 року.....	26
2.3. Тематичне наповнення та автори щоденника.....	30
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38

ВСТУП

Актуальність дослідження. В духовному, культурному, громадсько-політичному житті Центральної та Південної України соціокультурним і масовокомунікаційним феноменом завжди була унікальною преса. За словами істориків, «періодичні видання фіксували й відтворювали особливі процеси історичного розвитку регіону та передумови формування державності (соціально-економічні, культурні, демографічні, територіальні, національно-мовні тощо), дослідження яких сприятиме досягненню феномена національної єдності й консолідації України» [3, с.45].

Традиційно історики вивчають пресу як джерело, а не як важливий фактор суспільно-політичного життя, елемент культурного розвитку та політичної боротьби. Між тим саме такий підхід до преси дає можливість глибше та повніше збагнути зміст суспільних процесів. У ході національного самоутвердження українців значення преси підсилювала та обставина, що вони були частиною народу бездержавного, політично поневоленими і тому часописи ставали визначальним чинником не тільки національного самоусвідомлення, але й самоорганізації, потужним засобом впливу на різні верстви народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби наукового підходу до вивчення преси в Україні зроблені вже наприкінці XIX ст. у дослідженнях І.Франка, О.Маковея, В.Щурата. У синтетичній праці І.Франка «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» охарактеризована тогочасна українська

журналістика, зокрема становлення преси в Херсонській губернії, визначено її інформативні можливості.

На початку ХХ ст. пресу в окремих регіонах України і поза її межами вивчали М.Грушевський, Б.Грінченко, В.Дорошенко, С.Єфремов, М.Міяковський та ін.

Мета дослідження - дослідити передумови зародження й розвитку херсонського щоденника «Херсонские новости», виявити історико-функціональні особливості та ідейно-політичний дискурс на тлі соціально-економічних, духовних, національно-культурних і суспільно-політичних подій.

Поставлена мета зумовила такі основні **завдання**:

- з'ясування історичних та суспільно-політичних передумов виникнення та розвою українських видань у зазначений період;
- здійснення джерелознавчого аналізу тематико-типологічного змісту щоденника «Херсонские новости»;
- розкриття внеску видавців, головних редакторів та членів редакційних рад часописів у процесі розвитку та вдосконалення їхньої діяльності.

Об'єктом дослідження стали періодичні видань щоденника «Херсонские новости», що виходив в 1913 році.

Предмет дослідження – умови та процеси становлення і функціонування щоденника «Херсонские новости», тематико-типологічний аналіз її змісту, авторський склад редакційних колективів.

Методи дослідження. Основний методологічний принцип дослідження – об'єктивно-історичний підхід до аналізу редакційно-видавничого процесу та просвітницької діяльності українських суспільно-політичних видань означеного періоду.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у ній досліджено пресу, у контексті з'ясування її ролі у формуванні та утвердженні національної самосвідомості українців Херсонської губернії, розвитку культури та мови, національно-визвольного руху, загалом охарактеризовано пресу не як дзеркало, а як чинник суспільно-політичного життя краю.

Практична значущість отриманих результатів полягає у тому, що вивчення, аналіз та узагальнення результатів дослідження можуть бути використані для розробки загальних і спеціальних курсів лекцій у закладах вищої освіти тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження тісно пов'язана з науково-дослідною темою «Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору» № 0117 У 001732, над якою працює кафедра соціальних комунікацій Херсонського державного університету.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної джерел (33 позицій).

РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження

Вивчаючи історію регіональної преси, дослідники зважають на зріз соціокультурної спадщини народу. Як зазначають дослідники, «...У феномені соціокультурної спадщини відобразилися всі напрями діяльності та господарювання попередніх поколінь. Преса як самостійне явище культури, як продукт інтелектуальної та творчої діяльності народу тісно взаємодіє із соціальним життям суспільства, реагує на економічні, наукові, культурні та духовні перетворення, подає соціуму нові віяння, забезпечуючи інформаційні потреби аудиторії» [3, с.45].

У дослідженні фіксують: «Перший період пов'язаний із появою розвідок про пресу кінця XIX – початку XX століття. Праця О. Маковея «П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики» (1898 рік) має перші ознаки наукового підходу до вивчення української журналістики. Теоретичні осмислення журналістської діяльності належать І. Франку, що відобразилося у статтях: «Поza межами можливого» (1900 рік), «Журнал і публіка» (1900 рік), «Принципи і безпринципність» (1903 рік), «Дещо про нашу пресу» (1905 рік) та інших; дослідження історії преси у книзі «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910 рік) [27, с.45].

Самий «газетний» дореволюційний період припадає саме на це п'ятиріччя. Після ліквідації та продажу редакційного обладнання газети «Юг» (в лютому 1907-го), в березні в Херсоні з'явилася нова щоденна політична і громадська газета «Херсонський кур'єр».

Видання намагалося конкурувати з «Рідним краєм». Однак щось у редактора Осинського пішло не так, і після п'яти місяців роботи, в червні 1907 року, газета була закрита [13, с.45] .

Через місяць після її закриття в місті з'явилася газета зі схожою назвою – «Південний кур'єр» – під редакцією Н. Горкіна, яка теж не стала довгожителем серед місцевої преси і почила восени того ж року.

Уже в лютому 1908 року в Херсоні під керівництвом редактора-видавця Н. Мороза вийшла чергова нова щоденна політична, громадська, літературна і економічна газета «Херсонський вісник» [2, с.15].

Але редактор надмірно захопився «свободами», оголошеними в царському маніфесті восени 1905 року, зокрема «свободою слова», хоча цензуру в імперії ніхто не відміняв. Інакше чим пояснити його «наїзди» на саме «святе й недоторканне» в імперії в опублікованих сатиричних оголошеннях про купівлю-продаж: *«Дешево! Продається народну довіру. Запитати у депутатів»* або таке: *«Оптом і в роздріб продається ПАТРІОТИЗМ. Є різні сорти: 1. Провокація»* [27, с.5].

Розплата не забарилася. На початку липня 1908 року редактор піддався тримісячному ув'язнення до губернської в'язниці. Після його відсидки вийшло ще кілька номерів «вісника», поки газета не була закрита, а на майно накладено арешт.

Спроби відродити газету «Херсонський вісник» були зроблені в 1918 році. Однак уже в 1919-му газету знову закрили розпорядженням Херсонського виконкому Ради робітничих депутатів. Чергове відродження «Херсонського вісника», тепер уже в якості газети міськради Херсона, відбулося на початку 1990-х років. Однак невдалий старт газети на початку ХХ століття переслідував

видання і в столітті ХХІ. Через два з половиною десятиліття існування видання в міській казні немає коштів на подальше його утримання - і газету закрили в 2015 році [23, с.7].

Повертаючись до газет дореволюційного періоду, зазначимо, що в липні 1908 року замість «Херсонського вісника» на світ з'явилася нова газета «Херсонські новини», видавана редактором А. Шрайбером. Серед газетних новин превалювали, звичайно ж, місцеві новини і чутки: *«На Ярмарковій площі, кишевшей досі підозрілими людьми, стало тепер мертвотно тихо: цирк Ерртмана несподівано припинив своє існування. З чуток, власник цирку таємно залишив місто, рятуючись від кредиторів».*

Газета спочатку виявилася проблемною і виходила з деякими перервами, пов'язаними з великими фінансовими проблемами і цензурою. «Херсонський губернатор наклав штраф в 500 руб. на газету «Херсонські новини». Редактор, внаслідок несплати, заарештований. Видання призупинено».

Після того, як за прикладом власника цирку Ерртмана редактор Шрайбер, рятуючись від боргів, таємно залишив Херсон і втік в кінці січня 1909 року в Одесу, «Херсонські новини» остаточно припинили своє існування, а майно газети розтягнули кредитори. Під тим же ім'ям зовсім інша, нічим не пов'язана з колишньою, газета «Херсонські новини» стала видаватися з середини 1913 року і закінчила своє існування в квітні смутного 1917 року.

ХЕРСОНСЬКІ ГАЗЕТИ 1907-1912 РОКІВ

У серпні 1908 редактор-видавець Серединський почав видавати газету «Вечірні новини». Газета виходила тричі на тиждень і повідомляла читачам новини місцевого характеру. *«Скільки п'ють в Херсонській губернії. У 1907 році в губ. діяли 27 винокурних заводів і 21 пивоварний завод. Завдяки гарному врожаю хлібів в 1906 році і*

підвищенню всюди заробітної плати, в 1907 році з казенних винних лавок було продано в межах нашої губернії 2 672 309 з пол. відер спирту і вина. У порівнянні з попереднім роком в Херсонській губернії за звітний час було випито на 138828 відер більше», - писала газета в одному з вересневих номерів, повідомляючи читачам чергову відому всім новина, вже опубліковану раніше в інших місцевих виданнях [3, с.45].

Схоже, свіжих новин в маленькому Херсоні все ж не вистачало для цілого номера газети. А може, ще з якоїсь іншої причини, проте вже через місяць газета змінила видавця і назва. Новим редактором-видавцем став М. Мефодія, який перейменував «Вечірні новини» в «Південний ранок». 1 жовтня 1908 року вийшов перший номер газети: *«Недорід в Херсонському повіті вплинув на ціну палива.*

Паливо тепер цінується мало не на вагу золота. Сажень соломи - 17 руб., І цього вистачає не більше ніж на півтора місяця. У селі зовсім немає для продажу топки (маються на увазі степові села повіту, віддалені від річкових очеретяних плавнів), А тому, головним чином внаслідок подорожчання соломи, зводять чавунні печі, опалювальні кам'яним вугіллям» [27, с.8].

Доля «Південного ранку» виявилася все так же проблемна і коротка. Через 5 місяців нехтував цензурою редактор потрапив на три місяці у в'язницю, випуск газети застопорили. За час вимушеного простою зібралася пристойна неустойка, і щоб покрити борги, Мефодієву довелося пожертвувати обладнанням. З тим і закінчилася коротке життя чергової херсонської газети.

У 1909 році місцева преса збагатилася ще кількома періодичними виданнями. В першу чергу це газета «Копійка», яка проіснувала з квітня 1909 року до середини 1913 року. Потім невдала спроба видавця Ковальова – газета «Херсонське слово», яка

пережила всього лише 10 номерів. І нарешті, нова газета, відроджена під старою назвою «Юг» [33, с.45].

Оновлений «Юг» змінив логотип, та й внутрішнім своїм наповненням став абсолютно новою газетою, що не нагадувала колишню «патріархальну» газету Віктора Гошкевича. *«25 руб. я видам за кожну куплену тепер у мене популярно-наукову книгу, яка доводить щасливі №№ виграшних квитків 1, 2 і 3 позики, якщо мої передбачення в додатку до виповнення в 1910, 11 і 12 роках. Ціна книги 6-е видання з додатком на 1910 11 і 12 рік – 1 р., 3 пересилкою - 1 р. 30 к. Купили книгу сприяю при купівлі квитків. 1-го травня цього року на доведені №№ впало 249 виграшів на суму 553 1 \ 2 тис. Р.»*.

Але якщо в першому виданні «Півдня» справи йшли, по суті, гладко, не рахуючи деяких легких інцидентів з цензурою, поліцією і зграєю революціонерів, які захопили одного разу друкарню для друкування своїх відозв, то друге видання за 5 років існування так і не змогло позбутися різнобічних проблем. Часто змінюваних редакторів карають штрафами, надсилає на відсидку у в'язницю, газетні повідомлення піддаються жорсткій цензурі. Іноді, особливо ближче до початку війни, номери газети виходять з великими пробілами в текстах. Причиною тому служила все та ж сувора цензура. В помсту цензорам на таких порожніх місцях редакція розміщувала свою рекламу: *«Триває передплата на підцензурної газету» Юг », – і читачам одразу все ставало ясно ...»* [10, с.35].

У підсумку, після низки поневірянь, в кінці липня 1914 року газета була остаточно закрита.

У 1912 році місцева преса поповнюється «мертвонародженими» «Херсонській думкою» і «Південною Руссю», закритими вже в 1913 році. У 1913-му народилася, однак

зовсім не довго проіснувала газета «Херсонська пошта». Практично одночасно з нею з'явилися «Херсонські новини» – дотягнули до 1917 року.

І якщо XVIII століття в Херсоні було представлений лише двома газетами-довгожителами, то з початку XX століття і по 1917 рік, який став нездоланим кордоном для колишньої, самодержавної історії, в Херсоні народилося і припинило своє існування близько 25 місцевих газет. У тому числі тижневик «Вісник товариства «Українська хата» – нова газета українською мовою, перший номер якої вийшов 12 квітня 1917 року.

1.2. Передумови появи україномовних періодичних видань

Окупаційна преса часів Другої світової війни в Україні – актуальне джерело сучасних досліджень історії української журналістики. Величезний пласт тогочасної друкованої періодики донедавна практично не вводився до наукового обігу, не був предметом вивчення за часів радянської імперії [9, с.35].

Періодичну пресу, що виходила друком в окупованих містах, учені досліджували фрагментарно й упереджено. Вітчизняна історія української журналістики зосереджувалася переважно на вивченні фронткових, армійських, дивізійних газет, друкованих видань партизанського руху та інших форм опору [10, с.5].

У новітній етап розвитку науки окупаційні україномовні видання привертають увагу учених: істориків, політологів, журналістикознавців. Так, у працях К. Курилишина, М.Михайлюк, Д. Титаренка, В. Яременко та інших проаналізовано агітаційно пропагандистська діяльність органів німецької окупаційної влади серед населення України, виявлено специфіку функціонування системи видавництва і друкарень, досліджено проблеми

антисемітської пропаганди в пресі, психологічні аспекти нацистської ідеології і пропаганди тощо [10, с.25].

Серед праць українських журналістикознавців, що присвячені вивченню друкованих періодичних видань часів окупації, методів та ефективності фашистської пропаганди, актуальні розробки О. Луцького, І. Мальчевського, Б. Черняка та ін.

Незважаючи на певне зацікавлення темою окупаційної періодики з боку журналістикознавців, все ж лишаяться видання, що не були об'єктом вивчення. До таких належить херсонська щоденник «Херсонские новости». Друковані періодичні видання того часу є важливими історичними документами, що дають уявлення про методи агітації та ефективності впливу пропаганди на населення. Газета «Херсонские новости» ще не розглядалося як джерело. Актуальність аналізу зазначеного видання пояснюється його високою репрезентативністю (на сьогодні в електронному архіві збережено незначну частину номерів), а також значною інформативністю.

На початку ХХ ст. видання преси українською мовою було заборонене Валуєвським циркуляром та Емським указом. Окрім цього, зазначається: «Валуєвський циркуляр (1862 р.) наніс нищівного удару справі українського книговидання, яке починало розвиватися, а Емський указ імператора Олександра II від 30 травня 1876 р. забороняв видання будь-яких книжок українською мовою, крім історичних документів, етнографічних матеріалів і дозволеної цензурою художньої літератури» [13, с.35].

Преса зазнавала жорстоких переслідувань цензурою, тому зрозумілим є той факт, що кількість видань значно скорочувалась. У цей час українство певною мірою представляв лише єдиний друкований орган – місячник «Киевская старина». На початку 1903

р. у Києві з'явилося перше число нелегального часопису «Вісник української київської студентської громади», у Житомирі вийшов часопис «Мысль», який видавали учні Волинської духовної семінарії [13, с.35].

Ситуація поліпшилась після революції 1905 р. «Маніфест 17 жовтня 1905 р. докорінно змінив ситуацію: легально почали видаватися газети партій, з'явилися видання рад і профспілкових організацій. Водночас епоха першої російської революції принесла в газетну справу докорінні зміни. Швидкий темп політичного життя, міжпартійна полеміка, скликання Державної думи – все це стало поштовхом до кількісного зростання періодики. Почали видаватися подібні газети й на території України. Завдяки розвиненій поліграфічній базі найбільша кількість преси друкувалася в Києві» [10, с. 6].

На початку ХХ ст. у Російській імперії, під владою якої знаходилась Наддніпрянська Україна, склалася загальноекономічна криза. Фабрики і заводи закривалися, звільняли тисячі робітників. Так, у Харкові було 16 тис. безробітних, у Катеринославі – понад 15 тис., у Донбасі звільняли кожного п'ятого робітника. Почалися страйки та демонстрації, які охопили Київ, Одесу, Катеринославі.

Склалися такі умови, що українські товариства, громади та партії були урядом заборонені, або ж перебували в ембріональному стані, тому серед робітничого класу України все більше поширювалися ідеї класової боротьби, які затіняли ідею національно-визвольного руху.

Однією з основних причин, на думку вчених, «переміщення акценту боротьби була національна структура українських міст. Адже швидкий промисловий розвиток Наддніпрянської України викликав приплив населення майже з усіх регіонів Росії. Внаслідок

цього в деяких містах Катеринославської, Херсонської і Київської губерній помітно переважало російське населення. Наприклад, у Миколаєві на початку ХХ ст. росіян було 66,3%, а українців – 27,5%, у Харкові відповідно – 62,8% і 26%, в Одесі – 47,4% і 9,2%, у Києві – 54,5% і 21%» [15, с.35].

Професор І. Крупський зазначає: «Саме на російський та зрусифікований пролетаріат імперії опиралася й заснована 1898 р. у Мінську РСДРП, члени якої проводили значну ідеологічну роботу і в Україні. Так, друкований орган РСДРП «Искра» лише протягом 1903 р. надрукував 93 кореспонденції, присвячені Києву і Київській губернії» [33, с.35] .

Члени РСДРП не лише «налагодили нелегальне розповсюдження в Україні своєї газети, а й організували видання російською мовою «Киевского социал-демократического листка». Зрештою, їм вдалося провести за своїм сценарієм у 1903 р. у багатьох містах України масовий політичний страйк. Звичайно, цей страйк не захищав національних інтересів українців, про що і наголошувалося в листівці, яку видала РСДРП. В ній навіть не згадувалося про українських пролетарів» [32, с.7] .

Однак з наростанням революційних подій в імперії усе частіше лунають голоси на захист прав поневолених націй. Українська громадськість при першій же нагоді – на мітингах та зборах – неодноразово ухвалює резолюції із вимогою скасувати заборону українського друку. Такі вимоги надходили на адресу міністра внутрішніх справ з Києва, Харкова, Одеси.

Після «кривавої неділі» (09 січня 1905 р.), в історичних довідках фіксується: «революція почала захоплювати всі верстви населення. Вищі прошарки суспільства були незадоволені, молодь вірила тим, хто проповідував антидержавні теорії, земські та міські

діячі надіялись на конституцію, промислові та торгівельні діячі підтримували революційні ідеї та давали пожертви на революцію. Україною у січні – лютому прокотилася хвиля страйків на підтримку петербурзьких робітників. Влітку 1905 р. збунтувалася команда броненосця «Потемкин» [33, с.21].

Зрештою, «активність українських політичних партій та громадських організацій, особливо «Просвіти», наростання невдоволення народних мас урядовою політикою, змусили Миколу II погодитися на деякі демократичні зміни. Маніфестом 17 жовтня він обіцяв надати народам Росії «свободу особи, слова, сумління, зібрань та союзів» [25, с.35] .

Так почали виникати нові партії, які стояли на захисті інтересів української нації. Після 17 жовтня протистояння в країні зростало. У Чернігові, Києві, Одесі та інших містах відбулися чорносотенні погроми. На хвилі опору погромникам почали організовуватися бойові дружини. Саме вони й стали головною силою у боротьбі проти тогочасної влади, на яку спиралися російські есери, більшовики й анархісти [24, с.5].

Протистояння закінчилося у грудні 1905 р., коли в деяких містах України відбулися збройні повстання. Найзапекліші бої точилися у Горлівці, Катеринославі. Після поразки повстань революційна хвиля почала спадати.

Як свідчать архівні матеріали: «У грудні 1905 р. у Києві відбувся II з'їзд Революційної української партії, на якому вона була перейменована на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП). У цей час Українська демократична партія і Українська радикальна партія утворили Українську радикально-демократичну партію (УРДП). Політичний рух був досить жвавий,

дуже гостро стояло питання про стосунки між українськими і загальноросійськими партіями» [3, с.7].

Впродовж 1906 р. УСДРП кілька разів намагалася об'єднатися з РСДРП, але через теоретичні розбіжності цього так і не сталося. Ще однією важливою прикметою 1906 р. був початок роботи I Державної думи. У виборах до наступної, II Державної думи, значних успіхів досягли організації «Співки». Вони спромоглися провести 14 своїх депутатів. Практично всі українські партії обстоювали у цей час ідею автономії України у складі Росії.

У тих же довідках зустрічаємо: «Розпуск 3 червня 1907 р. II Державної думи знаменував початок наступу реакції. В Україні практично всі політичні партії до мінімуму згорнули свою роботу. Революція 1905 – 1907 рр. дала змогу набути політичного досвіду українським політичним діячам, які вийдуть на арену у 1917 р.» [31, с.5].

Загалом же напередодні Першої світової війни український рух у Російській імперії був дуже слабким через постійні заборони і переслідування. Національний рух часто змушений був обмежуватися лише добрими побажаннями. Якщо у Галичині напередодні Першої світової війни українська політична нація практично вже існувала, то на Східній Україні їй довелося формуватися в умовах війни і революції 1917 – 1920 рр.

РОЗДІЛ 2.

СТРУКТУРНО-ТЕМАТИЧНА ТА ЖАНРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ХЕРСОНСЬКОГО ЩОДЕННИКА «ХЕРСОНСКИЕ НОВОСТИ»

2.1. Висвітлення національно-культурної тематики на сторінках української преси 1913 року

Дослідник А. Животко у своїй праці «Історія української преси» зазначав: «Революція 1905 року, що охопила всю Росію, викликала серед українського суспільства надію на створення національної преси українською мовою». Варто підкреслити, що ще у 1903 р. у Києві з'явилося перше число нелегального часопису «Вісник української київської студентської громади», у Житомирі вийшов часопис «Мысль», який видавали учні Волинської духовної семінарії» [31, с.5].

Відразу після оприлюднення царського Маніфесту у Києві зібрався редакційний комітет, щоб обговорити план видання першого номера щоденної української газети «Громадське слово». І в цей же час у Києві чорна сотня влаштувала погроми. Налякані погромами, київські друкарні боялися друкувати українську газету лише на підставі Маніфесту 17 жовтня. Чекали окремого спеціального письмового дозволу від губернатора. Губернатор, як і можна було очікувати, такого дозволу давати не поспішав. Терміни видання першої української газети затягувалися [21, с.15] .

Однак у Лубнах, про що свідчать історичні хроніки, «на Полтавщині, місцеві українські патріоти зуміли домовитися з керівництвом місцевої друкарні про друкування українського часопису. Так, 25 листопада 1905 р. у Лубнах з'явилася перша на теренах Наддніпрянщини україномовна газета «Хлібороб». Підписував її як редактор наймолодший із братів Шеметів – Микола, хоча насправді редактором був старший брат Володимир, який ще перед революцією 1905 р. спробував видавати щоденну газету «Поступ», але не отримав дозволу Міністерства внутрішніх справ» [24, с.45] .

Однак не довго формував українське інформаційне поле часопис «Хлібороб». У грудні 1905 р., на п'ятому числі, він був заборонений. Та, незважаючи на його короткий вік, часопис відіграв вагомую роль як у становленні національного українського інформаційного поля на Наддніпрянщині, так і в розвитку національної свідомості народу. Заслуга «Хлібороба» була і в тому, на думку істориків, «...що він відкрив нову еру в історії культури й суспільно-політичної думки України і після його появи українська преса вже ніколи, незважаючи на будь-які заборони, не переривала свого родоводу» [1, с.25].

Після заборони «Хлібороба» В. Шемет намагався продовжити видання часопису під назвою «Хліборобська справа», однак, незважаючи на «конституційні свободи», усі його клопотання не мали результатів.

Наприкінці грудня 1905 р. члени гуртка «Українська демократична громада», до якого входили Л. Жебуньов, Г. Маркевич, П. Мирний, Г. Коваленко, на одній із своїх нарад, розуміючи, що «Хлібороб» не зможе вижити в розбурханому морі російського шовінізму, вирішили розпочати збір коштів для

створення нового видання. Видавцем обрали Г. Маркевича, обов'язки головних редакторів поклали на М. Дмитрієва та Г. Коваленка. Часопис вирішили назвати «Рідний край» [17, с.35].

В архівних документах сказано: «25 грудня 1905 р. у Полтаві, рівно через місяць після прийняття царською адміністрацією «Тимчасових правил про друк», побачило світ перше число тижневика «Рідний край», який відкривався поезією-маніфестом П. Мирного «До сучасної музи». Авторський колектив журналу, обираючи нелегкий і небезпечний шлях розбудови рідної культури, прагнув розбудити національну свідомість українців, виховувати в них почуття національної гідності» [12, с.15] .

Мета, яку ставив перед собою журнал, «...визначалася вимогами життя, потребами духовного і політичного відродження українського народу, усвідомленням українською інтелігенцією свого місця і ролі в суспільстві. І закономірно, що часопис «Рідний край» за своєю ідейною спрямованістю був безпартійним. Це свідчить про те, що для видавців важливими були не політичні амбіції певної партії чи групи людей, а згуртування загальноукраїнського руху на шляху до створення повноцінної європейської нації. Саме тому для повного і всебічного висвітлення життя редакція намагалася залучити до участі в роботі якомога більше людей» [9, с.7].

Редакція «Рідного краю» «при висвітленні суспільно-політичних проблем неодмінно наголошувала на двох аспектах, які, на її погляд, могли привести до автономії України: державність української мови і діяльність українських депутатів у складі Державної думи. Тому закономірно, що в період виборів до Думи редакція розповідала про кандидатів до неї, радила обирати лише

тих, хто служитиме інтересам українців, дбатиме за інтереси України» [33, с.35] .

Коли ж Думу було розпущено, газета відверто виступила проти уряду. Зрозуміло, що формування українського інформаційного простору в такому напрямі, як це робила редакція «Рідного краю», викликало рішучий протест уряду. Це призвело до того, що в провінції надалі часопис видаватися не міг. Тому вирішено було перенести його видання до Києва. Таким чином, з кінця жовтня 1907 р. часопис почав видаватися в Києві. Очолила редакцію О. Пчілка, яка і стала першою українською жінкою-редактором на Наддніпрянщині.

У 1906 р. виповнилося 25 років від дня виходу журналу «Киевская старина». Гостро відчувалася потреба ввести в національне інформаційне поле не лише газету, а й журнал, який би видавався рідною мовою і виходив у столиці України.

Таким «переходовим до нових вимог» часописом став журнал «Україна». Друкувався він двома мовами – українською і російською. Це був місячник, обсяг якого становив 10 – 12 друкованих аркушів, що складався з двох частин: наукової та інформаційно-публіцистичної. Друкувалися в ньому твори І. Нечуя-Левицького, В. Доманицького, І. Франка. Нерідко зі своїми публікаціями на його сторінках виступав С. Петлюра. Усі національні проблеми редакція вирішувала через призму соціалістичної ідеології [31, с.5] .

Тим часом наприкінці 1905 р. В. Леонтович отримав дозвіл на видання щоденної політичної, економічної та літературної газети «Громадська думка» і в останній день року встиг видати її перший номер. Видання це побачило світ замість задекларованої газети

«Українське слово», на яку й, власне, було подане прохання на випуск.

На думку авторів, «завдяки широкому колу авторів редакції, а серед них були Б. Грінченко, його дружина М. Загірня, В. Самійленко, А. Тесленко, А. Кримський, М. Лисенко, В. Доманицький та інші, редакція торкалася усіх важливих суспільно-політичних проблем, використовувала весь арсенал тогочасних газетно-публіцистичних жанрів – від заміток до великих аналітичних статей, від віршів до гумористично-сатиричних жанрів» [5, с.18].

Серед інших часописів, які спричинили розвиток національної свідомості, – газети «Народна справа», «Вісті», які видавалися в Одесі у 1906 р., «Добра порада» і «Запоріжжя» (Катеринослав), «Слобожанщина» і «Порада» (Харків), низка часописів Києва. Однак із «34 друкованих органів, які видавалися в першій половині 1906 р., до кінця року залишилося менше десяти, та й названих часописів усього вийшло лише по кілька номерів. Проте розвиток української преси вже заборонити ніхто не міг» [11, с.5].

Визначають кілька напрямів періодичної преси: центральна, урядова та місцева (провінційна). Остання починає видаватися на початку XIX століття, і до середини XIX століття у неї сформувались характерні риси, зумовлені специфікою регіону [26, с.5].

З 1838 року в усіх регіонах Росії, у тому числі і на Півдні, стали видаватися «Губернські відомості». І як зазначають науковці, «...Вони складались з двох частин: офіційної, що містила передрукування з центральних газет оперативної інформації, та неофіційної, що містили місцеві відомості, оголошення, матеріали краєзнавчого характеру з історії, етнографії та статистики краю. У південних регіонах видавались «Катеринославські губернські відомості», «Таврійські губернські відомості» та «Херсонські

губернські відомості», які представляли собою справжню хроніку місцевого життя» [11, 71-72]. Враховуючи існуюче станове розшарування у державі, ці видання мала можливість придбати незначна частина населення країни, регіону [27, с.25].

Значні перетворення у державі, викликані зміною її устрою, призвели до поширення періодичної преси серед населення. Якщо спочатку передплатниками переважно були комерсанти, купці, підприємці, то пізніше їх склад розширився – це люди різних професій, котрі бажали ознайомитися з останніми новинами та подіями з життя не лише рідного краю, а й столиці. Винятком не стали й учні середніх навчальних закладів освіти того часу.

«Періодичні видання II половини XIX століття складались з кількох розділів та містили загальнополітичну, економічну, історичну, культурну інформацію, що сприяло підвищенню загальнокультурного рівня населення регіону і формувало естетичні смаки й уподобання. А враховуючи незначний вплив цензури, що пояснюється віддаленістю від центра, простежуються ліберальні риси матеріалів, які друкувались у газетах та журналах Півдня України» [14, с. 121] .

До того ж, поява наприкінці XIX століття спеціалізованої літератури призвела до поширення різноманітної інформації й піднесення загального рівня культури та освіти населення південного регіону. На Півдні України (м. Херсон, м. Миколаїв, м. Одеса) протягом XIX – початку XX століття виходило понад 64 періодичних видань [14, с. 121-123]. Як визначає Н. Шушляннікова, періодику можна поділити на три групи: 1) газети («Херсонські губернські відомості», «Відомості Одеського градоначальства», «Южанін» та інші); 2) журнали, альманахи, збірки («Фізик-любитель», «Астрономічний огляд», «Південь» та інші); 3) наукові

видання («Записки Одеського товариства історії та старожитностей», «Записки Новоросійського університету») [33, с. 121].

Однак, не дивлячись на численні наукові та науково-популярні видання, котрі були призначені для науковців або для популяризації знань, «основною періодикою залишались газети. Якщо перші містили значний фактичний матеріал з певної спеціальності і призначались для читачів з фаховим рівнем підготовки, то другі були спрямовані на розкриття та висвітлення місцевих і загальнодержавних питань, та мали загальне призначення» [26, с. 12].

Так, наприклад, журнал «Керамічний огляд», «Театр» та інші мали спеціальне спрямування і у доступній формі пояснювали основні положення професії з одного боку, а з іншого сприяли розповсюдженню інформації загального характеру, що підвищувало науковий та культурний рівень населення регіону [12, 358]. Натомість, такі газети як «Херсонські губернські відомості», «Юг», «Одеський вісник», «Новоросійський телеграф», «Миколаївський вісник», «Южанін» та інші передбачали публікацію урядових постанов, телеграм, щоденний огляд, хроніку спільного та економічного життя; листи і кореспонденції до редакції, огляд преси російської та іноземної; судову хроніку без обговорення; громадські фейлетони; літературні, наукові, театральні та музичні новини; розваги і спорт, довідки та оголошення [27, с. 25].

Характерною рисою цих видань було наявність освітніх, історичних та культурних статей, оповідей та фейлетонів, що певною мірою впливало на культурний розвиток населення. Так, у статі Бемоль «Матеріали для історії музичної освіти у Новоросійському краї» висвітлюється історія становлення та розвитку музичних освітніх закладів в Одесі, відкриття Російського

музичного товариства і його роль у формуванні культурних потреб та естетичних смаків суспільства [1, с. 23].

Неодноразово на шпальтах газет з'являлись статті про проведення концертів, виступів відомих співаків того часу. Так, у газеті «Одеський листок» детально описувались виступ у 1899 р. в м. Одесі Ф. Шаляпіна [3], концерт Л. Собінова у 1910 р. [7] та інших виконавців. У цих публікаціях містились програми концертів, опис репертуару, короткі історичні відомості про виконавців та загальні враження авторів статей. Наприклад, коли М. Аркас написав оперу «Катерина», окремі її фрагменти грав оркестр миколаївського відділення РМТ. Миколаївська газета «Южанин» так писала про цей дебют: «Незважаючи на те, що твір цей належить перу делитанта, під ним міг підписатись і серйозний музикант, який спеціально присвятив себе композиції» [26, с. 11].

Значне місце у висвітленні культурного життя регіону відводилось образотворчому мистецтву. На сторінках газети «Юг» знайшло відображення відкриття у м. Херсоні виставки картин художників – «передвижників». У цій публікації дається характеристика атмосфери, що існувала на відкритті, та опис публіки. Характеризуються деякі картини і визначається загальне враження від побаченого. Подібні статті, що описували художнє життя, були і в інших містах півдня, де поряд з образотворчим мистецтвом простежується інші види мистецтв, їх загальний розвиток і напрями розповсюдження серед населення регіону [26, с.45]. У періодичній пресі висвітлення танцювального мистецтва переважно було у вигляді оголошень про проведені бали чи танцювальні вечори. Цей мистецький напрямок вважався здебільшого розважальним.

Однак, протягом 1888 – 1889 років одеська преса приділяла значну увагу висвітленню подій пов'язаних із святкуванням ювілею А.Я. Цорна, якого сучасники називали «реформатором хореографії». Такі газети, як «Новоросійський телеграф», «Одеський листок», «Одеський вісник» та інші на своїх сторінках викладали біографію митця, перелічували основні його досягнення, друкували офіційні привітання від царської сім'ї, паризької академії тощо [26, с. 3]. А ознайомившись з працею метра «Грамматика танцювального мистецтва», критики так відгукнулись на це видання: воно «...є дуже доречним не лише для професійних танцюрів та викладачів танців, а й для тих батьків, які дивляться на танцювальне мистецтво як на важливу частину виховання і освіти юнацтва...» [4, с.34].

Особливе місце в культурному розвитку населення регіону займало, за словами істориків: «театральне мистецтво, що відобразилось на сторінках місцевої преси. «Крім анонсів і реклами майбутніх вистав, на шпальтах газет містились рецензії і критика. Періодичні видання м. Херсона, м. Миколаєва та м. Одеси неодноразово висвітлювали гастролі італійських труп, Томазо Сальвіні, Сари Бернар та ін., значну увагу приділяли російським та малоросійським трупам» [6]. Так, «гастролі театральної трупи МХАТу мали в Одесі шалений успіх, що «закінчились багатолюдними проводами», а гастролі театрального гурту М. Кропивницького викликали справжній фурор у публіки» [27, с. 121].

Наприклад, «Южная русь» повідомляла, що «9 березня 1913 року у міському театрі відбувся другий оперний спектакль малоросійської трупи. Представлена була комічна опера «Енеїда» (за Котляревським) з музикою М. Лисенка – успіх повний» [16]. Разом з тим, діяльність у провінції «Товариства нової драми» під керівництвом Мейєрхольда приваблювала глядачів новим

репертуаром, який включав п'єси М. Горького, А. Чехова, К. Толстого та інших. Це сприяло культурному розвитку учнівської молоді [26, с. 21].

Так згадував молоді роки Ю. Шумський: «Ми, юні аматори театру, не проминали жодної вистави, слідкували за анонсами та критикою і всіма правдами і не правдами намагались потрапити на репетиції» [15, с. 6]. Враховуючи те, що періодика була «призначена для широкого кола читачів можемо стверджувати, що учні різних учбових закладів мали можливість користуватись місцевими газетами як джерелом масової інформації для розширення свого світогляду та культурного рівня» [31, с. 121] .

Публікації, що містили загальний опис подій в культурному житті Південного регіону у II половині XIX століття сприяли зацікавленню молоді, викликали бажання власно ознайомитись з мистецькими напрямками, спробувати свої сили в літературі, театральному мистецтві, музиці тощо. До того ж, інформація освітнього, культурного характеру була не завжди одностайною у своїх судженнях та критиці, що сприяло критичному осмисленню отриманих даних і становленню власного бачення.

2.2. Аналіз рубрик: зміст, структура, тематика випусків 1913 року

«Херсонські новини» - щоденна політична, громадська, літературна і економічна. Перший номер вийшов відразу ж після закриття «Херсонського вісника» – №1 від 15 липня 1908 року. Редактор-видавець А.Б. Шрайбер, редакція, контора, друкарня залишилися ті ж. Приблизно через місяць – 12 серпня вийшов останній № 22, редактор арештований, видання призупинено. Далі газета знову стала виходити як «Херсонський вісник».

Після значної перерви «Херсонські новини» відновили свій вихід – № 23 вийшов 3 грудня 1908 року 28 січня 1909 року редактор-видавець Шрайбер втік від боргів до Одеси, газета припинила своє існування. Під цією ж назвою газета стала виходити в 1913 року як щоденна, літературна, громадська і комерційна, але в заголовку було зазначено, що рік її видання – перший. Початок підшивки – № 4,18 липня 1913 року. З 4 вересня 1914 року в кінці газети введена додруківка: *«Дозволено військовою цензурою. Херсон (дата)»*. Збереглася підживлення за 1915 року починається з 13 березня (№496).

З 19 квітня видавництво придбало своє друкарське обладнання, і газета стала друкуватися в друкарні «Херсонські Новини» (д. Меттера, кут Успенського пров. І вул Суворовської). Останній номер в підшивці за 1917 р. - №1114, 29 квітня.

Херсонський вісник – щоденна політична, громадська, літературна і економічна. У підшивці починається з №2 від 13 лютого 1908 року Друкувалася в друкарні Б.А. Фукса (вул. Рішельєвська, д. Єфанова). Після №117 від 12 липня газета тимчасово заборонена, тому що редактор Н.А. Мороз з цензурних міркувань ув'язнений до губернської в'язниці на 3 місяці.

Відразу ж, 15 липня, газета змінює назву на «Херсонські новини» і виходить під керівництвом нового редактора-видавця А.Б. Шрайбера. З 20 серпня «Херсонський вісник» відновив вихід під керівництвом старого редактора, але незабаром газета остаточно була закрита, а на майно накладено арешт. Останній номер – №127 від 29 серпня 1908 г. Після майже десятирічної перерви, під тією ж назвою, з травня 1918 року стала виходити нова газета, щоденна, безпартійна, суспільно-літературна і політ-економічна. Друкувалася в губернської друкарні, редактор-видавець М.А Віхров. З 14 березня

1919 року (№206) газету редагує редакційна комісія, а видавцем стає Професійна спілка працівників і службовців «Херсонського вісника». Збереглася одна газета за 1918 року і вісім за 1919 рік. У березні 1919 року розпорядженням Херсонського виконкому СРД газета закрита.

Постійний заклик чи вказівка на те, чиїм органом є газета, відсутні. Натомість під назвою розміщено вказівку на статус газети: щоденна газета, літературна, суспільна, який набрано в один рядок прописними літерами. Накреслення напівжирне курсивне. Календарні відомості відділяються двома жирними горизонтальними лініями і містять дату, порядковий номер, рік видання газети і ціну примірника.

Наприклад: (ліворуч) ч. 5. Рік видання I.; (по центру) вказано на періодичність видання.; (праворуч) номер видання [архів].

Під календарними відомостями на першій шпальті розміщують заголовок-шапку, який тематично об'єднує всі публікації на сторінці. Зазвичай є інформаційним, повідомляє про основні події Херсонської губернії: «Открытие больницы» (ХН, №199, 1913), серед газетних новин превалювали, звичайно ж, місцеві новини і чутки: «На Ярмарковій площі, кишевшей досі підозрілими людьми, стало тепер мертвотно тихо: цирк Ердемана несподівано

припинив своє існування. З чуток, власник цирку таємно залишив місто, рятуючись від кредиторів» (ХН, №199, 1913).

Помічено, що в номерах від початку 1913 року заголовко-шапку використовують рідше. Ліву верхню колонку відводять під замітки, важливі інформаційні матеріали, приватні оголошення. Інші три колонки верстають під спільним заголовком. Трапляється, що дві центральні колонки об'єднує заголовок. Остання, четверта, оздоблена карикатурою або фотоілюстрацією. Зображення з'явилися в газеті в жовтні 1908 року й надалі активно використовуються редакторами для оформлення важливих матеріалів часопису.

Ціна щоденника у 1913 р. підвищується: спершу до 50 коп., згодом до 1 крб. 72. Друга і третя шпальти заверстано на 4 колонки. Це фактично є розворотом видання, яке не характеризується симетричністю композиції. Асиметрія в газеті «Херсонские новости» відзначається хаотичністю, що призводить до дисгармонії форми. Основні прояви контрасту на шпальті – розмірний і тіньовий. Розмірні контрасти побудовані на різниці великого й малого, високого й низького, широкого й вузького. Наприклад, великий заголовок «Открытие больницы Тропиных» різко відрізняється від дрібного шрифту тексту (ХН, № 199, 1913); вузький формат набору – від широкого (звернення голови управи «Жителям міста Херсона» (ХН, № 1, 20.10.1913) заверстують на ширину двох колонок, по центру, відмінним від звичайного набором, використовуючи розрядку в заголовках, жирні лінійки, рамки тощо); витягнутий по вертикалі матеріал («Обманці») – від тексту, розверстаного по горизонталі. Застосування таких засобів покращує сприйняття матеріалів. Також у композиції газети «Херсонские новости» фіксуємо тіньовий контраст (різницю світлого й темного): жирні, насичені фарбою горизонтальні лінійки, заголовки, фігурні рамки,

інші елементи використовують для оформлення останньої, 4-ої шпальти (у випусках за будні це 2-га шпальта): оголошення про концерти, театральні вистави зазвичай подають у рамках, поезії або подяки набирають курсивом. Тематика першої шпальти – інформаційні повідомлення місцевого характеру.

Назву рубрики набрано прописними літерами, а в інформаційних повідомленнях перші речення виділено напівжирним. Такі акценти допомагають виділити основне. Тематика другої і третьої шпальти не є сталою. Відзначимо велику кількість передруків подієвих матеріалів із різних українських (з Києва, Рівного) газет. Іноді подають покликання на першоджерело.

2.3. Тематичне наповнення та автори щоденника

Пропаганда нового порядку – постійна тема часопису. В позитивному аспекті висвітлювалася: господарська діяльність на українських територіях «Відбудовча робота в області» (ХН, №29, 1913), «Нові шляхи на Україні», «Відновлення судноплавства на Дніпрі», «Збільшення присадибної землі та створення хліборобських спілок» (ХН, №83, 1913); освітня політика («Основні завдання школи» (ХН, №29, 1913), «Школа на нових шляхах» (ХН, №16, 1913); захист церков і відновлення богослужінь українською мовою («Церковне життя в Херсонській губернії» (ХН, №147, 1913). Постійно друкують рекламні оголошення про надання різноманітних послуг жителям міста і взагалі губернії. Нижче друкують уривок із цієї праці, в якому йдеться про історичні взаємини українського та німецького народів. Вектор тематики другої і третьої шпальт змінюється відповідно до потреб населення. У перший період від

населення вимагали добровільної здачі металу для виробництва зброї, про що активно писали журналісти «Херсонских новостей».

Четверта шпальта загалом присвячена господарським питанням. Тут друкують різноманітні постанови Херсонської міської управи, відозви, звернення до населення, інформацію про години роботи амбулаторного пункту, оголошення про загублених домашніх тварин (собак, котів), втрачені документи, запрошення на роботу, анонси театральних та кіновистав, рецензії на спектаклі тощо.

Найважливіша функція, яку виконують ЗМІ в державі з тоталітарною формою правління, – це пропаганда. Враховуючи покладені на нього завдання – пропагування і сповідування підкореним населенням нових ідеалів – мав відповідне тематичне наповнення.

«Матеріали про головні події в центрі країни та в Україні без змін передруковували із центральних газет, що розповсюджувалися на місцях. Попри провінційний характер видань на їх сторінках створювалася доволі повна картина місцевого побутування та інформації про життя усієї тодішньої держави» [7, с. 43].

Експансія більшовиків як найбільш загрозованої та небезпечної сили в очах місцевої громади поступово призвела до поляризації регіональної преси. «Старі» видання, засновані ще на початку століття, переходять в опозицію до загарбників, тоді як створювані пробільшовицькими силами газети подавались як визвольний рух, що веде до світлого та щасливого майбутнього.

Після поразки армії Денікіна у більшовиків зникли останні перешкоди щодо повернення України тепер уже до складу нової імперії.

На зміну анархії та безладдя перших післявоєнних років приходить диктатура партії, яка вже відкинула власне гасло про право нації.

«Відбудова, на думку архівістів, зруйнованого під час революції та громадянської війни господарства – теж серед основних тем. Важливою навіть для місцевих газет того часу стає міжнародна тематика. Більшовики, з одного боку, плекають надію на «світову революційну пожежу», що й підтримується повідомленнями про соціальні конфлікти з усіх куточків світу, а з іншого, привчають майбутню радянську людину до життя в «обложеному» з усіх боків ворогами таборі. Боротьба з розрухою, епідеміями, дитячою безпритульністю виокремлюється спеціальними рубриками й оприлюднюється завдяки окремим матеріалам» [33, с. 43].

Окрім вищеназваних наскрізних тем, на шпальтах газети з'являлися звіти, оголошення, телеграми, замітки про культурне життя, фейлетони (як на громадсько-політичні, так і побутові теми).

Формальні, однотипні, тенденційно дібрані подібні публікації з точки зору центральних властей виконували величезну пропагандистську та ідеологічну функції. Вони мали переконати пересічного громадянина, що революція і зумовлені нею подальші події були правильним кроком (мовляв, за ними тепер іде увесь світ), до того ж відволікали від осмислення навколишнього життя, яке за умов війн, розрухи і колапсу економіки перетворилося для мільйонів мешканців колишньої імперії [17, с. 43].

у боротьбу за елементарне виживання. Тому для відбору та написання подібних матеріалів (і вже не лише на міжнародні теми) створюється партійно-державна вертикаль, на вершині якої утверджується Агітпроп. Віднині саме він готуватиме і спустатиме в регіональні та місцеві видання інформацію про загальнодержавні,

міжнародні події та матеріали агітаційно-пропагандистського характеру, які, зрозуміло, набували відповідної тональності, мали відповідно розставлені акценти [13, с. 43] .

«Вносити зміни у подібні матеріали місцеві редакції не мали права, тож такі публікації часто не вписувались у контекст навколишніх подій, погано співвідносилися з реальною дійсністю, більше вводячи читача в оману, аніж прояснюючи йому сутність проблем (особливо тих, що стосувалися життя за кордоном). Ще одна постійна тема була пов'язана з проблемою епідемій, які стали справжнім злом для зруйнованої війною країни. Потрібно віддати належне редакції, яка у будь-який спосіб намагалася повернути до цієї проблеми увагу як влади, так і громадськості» [27, с. 13].

На відміну від сухих та одноманітних матеріалів про воєнні та міжнародні події, ця тематика висвітлювалася більш різнобічно, особливо у жанровому плані. Крім санітарних бюлетенів та офіційних рекомендацій лікарів, що друкувалися на першій і другій шпальтах газети, тема широко втілюється у жанрах художньої публіцистики – гуморесках, фейлетонах, сатиричних замальовках.

Рекламували товари для дому, інтер'єру кімнат, будівельні матеріали: «Обои получены в большом выборе в магазине П.П. Цвета»; «Некоторые домовладельцы устроили у своих домов тротуары из местного кирпича, не выдерживающего мокроты, поэтому и замечается уже их непрочность. В видах интересов гг. домовладельцев и спроса на тротуарный кирпич, на заводе Б.С. Красильщикова заготовлена значительная партия кирпича-железняка, не уступающего в качестве киевскому, с ручательством за прочность своего кирпича и с обязательством немедленной перемены испортившихся кирпичей, уложенных уже в тротуарах...» (ХН, № 199, 1913).

Серед освіченої та заможної частини населення міста попитом користувалися музичні інструменти, тому відповідно і рекламні оголошення намагалися задовольнити потреби покупців: «Внимание! Только 15 рублей граммофон д. Тонагм с большим красивым рупором. Допускается расстрочка. Часовой и музыкальный магазина на Привозе А. М. Цанка» (ХН, № 123, 1913) . Окрему групу пропонованих товарів становили косметичні засоби. Серед них провідне місце посідало туалетне мило. В оголошеннях повідомлялося про його властивості покращувати стан шкіри та волосся. Для переконливості для читачів зазначалося про дозвіл на використання цього засобу: «Московским Врачебным Управлением разрешено, как не содержащее вредных для здоровья веществ на общих основаниях торговли мыло провизора А. М. Остроумова, против головной перхоти. Продается по 30 коп. за кусок». Придбати ці товари можна було в місцевих аптеках або в аптекарських та парфумерних магазинах (ХН, № 198, 1913) .

З приводу відкриття одного місцевого магазину аптечних та косметичних товарів власник повідомляв: «Косметические средства по своему качеству и безвредности могут удовлетворить самый взыскательный вкус. Непосредственные сношения с заграничными торговыми домами и нашими русскими производителями дают мне возможность отпускать товары по тем самым ценам, какие существуют на них у наших столичных магазинах» (ХН, № 191, 1913). Оголошення також інформували про розташування у місті готелів, їх адреси, зазначалися ціни проживання та харчування в них, детально описувалися переваги, виокремлювалися позитивні риси. У таких оголошеннях вирізнялися оригінальністю звернення власників до потенційних відвідувачів. Щоб підкреслити солідність та

авторитетність закладу, часто в оголошенні повідомлялися прізвища відомих людей, які раніше зупинялися в номерах готелю.

ВИСНОВКИ

У процесі нашого дослідження ми дійшли до таких висновків.

Однак, не дивлячись на технічний прогрес, найстарішим із засобів передачі інформації залишається періодична преса. Вона є своєрідним «обличчям свого часу, яке віддзеркалює негативні й позитивні риси сучасності та прояви минулого. Тому періодика, як різновид описових джерел, являється важливим джерелом історико-педагогічних досліджень, і, на відміну від документальних джерел, газети та журнали зберігають багато фактичних даних з історії певного краю, регіону».

Опираючись на теоретико-методологічні праці та емпіричну базу дослідження, розроблено типологічну систему преси Кіровоградщини 1874 – 1921 років, яка дозволила встановити закономірності зв'язку між видавцем – виданням та читацькою аудиторією. Основними типоформувальними факторами системи преси Кіровоградщини були: видавець, читацька аудиторія, мета

видання. Домінуючим фактором формування системи періодики Кіровоградщини була сфера розповсюдження, яка визначалася географічними, демографічними та національномовними ознаками.

Зрозуміло, що «політичні катаклізми, калейдоскоп породжуваних ними урядів та режимів так чи інакше відбивалися на сторінках преси, зокрема й регіональної. Тим більше, що майже всі політичні сили, які хоч на якийсь період очолювали країну, намагалися не лише нав'язати своє бачення ситуації вже сформованій пресі, скільки створити свої абсолютно підконтрольні видання. Відтак актуальним видається питання розгляду типологічних трансформацій місцевих ЗМІ, їх змістового наповнення та ідеологічної концепції під впливом суспільно-політичних процесів».

Визначають кілька напрямів періодичної преси: центральна, урядова та місцева (провінційна). Остання починає видаватися на початку XIX століття, і до середини XIX століття у неї сформувались характерні риси, зумовлені специфікою регіону.

І якщо XVIII століття в Херсоні було представлений лише двома газетами-довгожителами, то з початку XX століття і по 1917 рік, який став нездоланим кордоном для колишньої, самодержавної історії, в Херсоні народилося і припинило своє існування близько 25 місцевих газет. У тому числі тижневик «Вісник товариства «Українська хата» – нова газета українською мовою, перший номер якої вийшов 12 квітня 1917 року.

Публікації, що містили «загальний опис подій в культурному житті Південного регіону у II половині XIX століття сприяли зацікавленню молоді, викликали бажання власно ознайомитись з мистецькими напрямами, спробувати свої сили в літературі, театральному мистецтві, музиці тощо. До того ж, інформація

освітнього, культурного характеру була не завжди одностайною у своїх судженнях та критиці, що сприяло критичному осмисленню отриманих даних і становленню власного бачення».

Ті газети, які були місцевими за анклавом розповсюдження, надзвичайно вибірково та побіжно висвітлювали саме місцеві події. Те, що відбувається у реальному житті на місцях, не може забезпечити необхідного пропагандистського ефекту, оскільки не засвідчує ні перемоги ідей комунізму, ні одностайної їх підтримки населенням. Тож їх зручніше було замінити відповідно відібраною та препарованою інформацією загальнодержавного чи світового рівня, які читач просто не міг перевірити і мав повірити журналістському слову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бэлий Д. Петро Соколов – рідному місту Херсону // Константи: Альманах соціальних досліджень. – ВАТ «ХМД», 2006 р. - № 1 (12).– 153 с. – С. 115 – 117.
2. Видано в Херсоні: 1842 – 1942: Кат. Місцевого друку /ХОУНБ ім. О.Гончара; Авт.-уклад. Ленсберг О.В.; Відп. ред. Зелена Л.І. – Херсон: ВАТ: Херсонська міська друкарня, 2009. – 200 с. – С. 6 – 7.
3. Газеты Херсона // Мой город – Херсон. – Режим доступу: <http://www.mycity.kherson.ua/gazety.html>
4. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX в.): монография / И.С.Гребцова. – Одесса, 2002. – 407 с.
5. Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. Нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
6. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
7. Из истории Херсона // Таврия News информационное агентство. – Режим доступа: <http://tnua.info/analitika/3153-iz-istorii-xersona-osobnyak-sokolova.html>
8. История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Херсонская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1983. – 667с.
9. Іванов В. Ф. Техніка оформлення газети: Курс лекцій. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 222 с.

10. Колесник О. В. Друкарські установи в культурному житті Херсонської губернії у другій половині XIX ст. / О. В. Колесник // Молодий вчений. - 2015. - № 8(1). - С. 37-40. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_8\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_8(1)_9)

11. Михайлин І. Л. Історія української журналістики XIX століття: Підручник. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 832 с.

12. Місцеві газети у фондах Херсонської обласної універсальної бібліотеки імені Олеся Гончара, 1865-2009: каталог/ Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара; уклад. Л.І. Зелена. – Херсон: ХОУНБГ, 2012. – 269 с.

13. Отчет комиссии по устройству электрического освещения в городе Херсоне. – Херсон, 1910. – С. 2-5.

14. Первые газеты Херсона – Режим доступу: http://www.artkavun.kherson.ua/pervye_gazety_hersona.htm

15. Пиворович В. Б. Улицами старого Херсона: альбом / В. Б. Пиворович, С. А. Дяченко. - Херсон : Персей, 2002. - 196 с.: ил.

16. Пресса далекая и близкая // Захаров Александр 2006-2008 // Публикации и книги //Мой город – Херсон. – Режим доступу: <http://www.mycity.kherson.ua/avtory-ag/zaharov/pressa.html>

17. Рембецька О.В. Культурне життя міста Херсона на шпальтах газети «Копейка» (1909-1917 рр.) // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць / ред. проф. В. Олексенко та ін. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2015. – Вип. 23. – С. 89-93.

18. Рембецька О.В. Рекламні оголошення на сторінках херсонської газети «Копійка» (1909-1913 рр.) // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб.

наук. праць / ред. проф. В. Олексенко та ін. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2017. – Вип. 28– С. 87-91.

19. Рембецька О.В. Структурно-тематична та жанрова характеристика газети «Херсонская мысль» (1911-1913 pp.) // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць / ред. проф. В. Олексенко та ін. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2016. – Вип. 26 – С. 61-65.

20. Родной край // Газеты Херсона // Мой город – Херсон. – Режим доступу: <http://www.mycity.kherson.ua/gazety/r-kray.html>

21. Родной край за 1917 рік // Старий Херсон. – Режим доступу: <http://unr.at.ua/photo/2>

22. Слабченко М.О. Гастрольно-концертне життя Херсона кінця XIX – початку XX століть як чинник соціокультурного розвитку міста) / М.О. Слабченко // Теоретичні та практичні питання культурології. – Мелітополь, 2009. – Вип. XXVI. – С. 7 – 13.

23. Слабченко М.О. Соціокультурна панорама губерньського Херсона на межі XIX – XX століть / М.О. Слабченко // Мистецтвознавчі записки. – К., 2006. – Вип. 10. – С. 183-187.

24. Тертычный А. А. Жанры периодической печати Учебное пособие. — М.: Аспект Пресс, 2000 - 310 с.

25. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця: практич. посіб. / М.С. Тимошик. — 2-ге вид., стереотипне. — К. : Наша культура і наука, 2006. — 560 с.

26. Форостян А.Ф. Висвітлення в періодичній пресі II половини XIX століття питань освіти, науки та культури Півдня України // Збірник наукових праць. Випуск 40. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 354-358.

27. Форостян А.Ф. Культурні традиції освітньої галузі Півдня України в XIX ст. // Теоретичні та практичні питання культурології:

36. наук. ст. – Вип. XIII. – Мелітополь: Вид. «Сана», 2003. – С. 73-78.

28. Хронологическая летопись // «Таврида». – Режим доступу: http://tavrida.in.ua/history/?section=gel_dor

29. Шушляннікова Н. В. Культура Херсона XIX ст. // Збірник наукових праць "Південний архів" // Міністерство освіти і науки України; Херсонський державний університет, Історичний факультет; Державний архів Херсонської області. – Історичні науки. – Вип. 12. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. - 260 с.

30. Шушляннікова Н. В. Основні напрямки історичних досліджень друкованих видань України та її Півдня XIX – поч. XX ст. // Збірник наукових праць. – Вип. 6 – 7. – Херсон: Айлант, 2000.

31. Шушляннікова Н. В. Розповіді із історії херсонського краю: Монографія. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – 207 с.

32. Шушляннікова Н. В. Щодо поповнення списку періодичних видань Півдня України XIX – поч. XX ст. // Збірник наукових праць. – Вип. 6 – 7. – Херсон: Айлант, 2000. – С. 79-84.

33. Шушляннікова Н.В. Духовне життя Херсонщини XIX – поч. XX ст. // Південний архів (історичні науки). – Вип.6. - Херсон: ХДПУ, 2002.- С.99-102.